

Лятна учителска школа 02-06.07.2018

Физика на микросвета

**Естествена и изкуствена
радиоактивност. Откриване. Видове
лъчения. Таблица на изотопите.**

Георги Райновски

**Софийски Университет
Св. Климент Охридски**

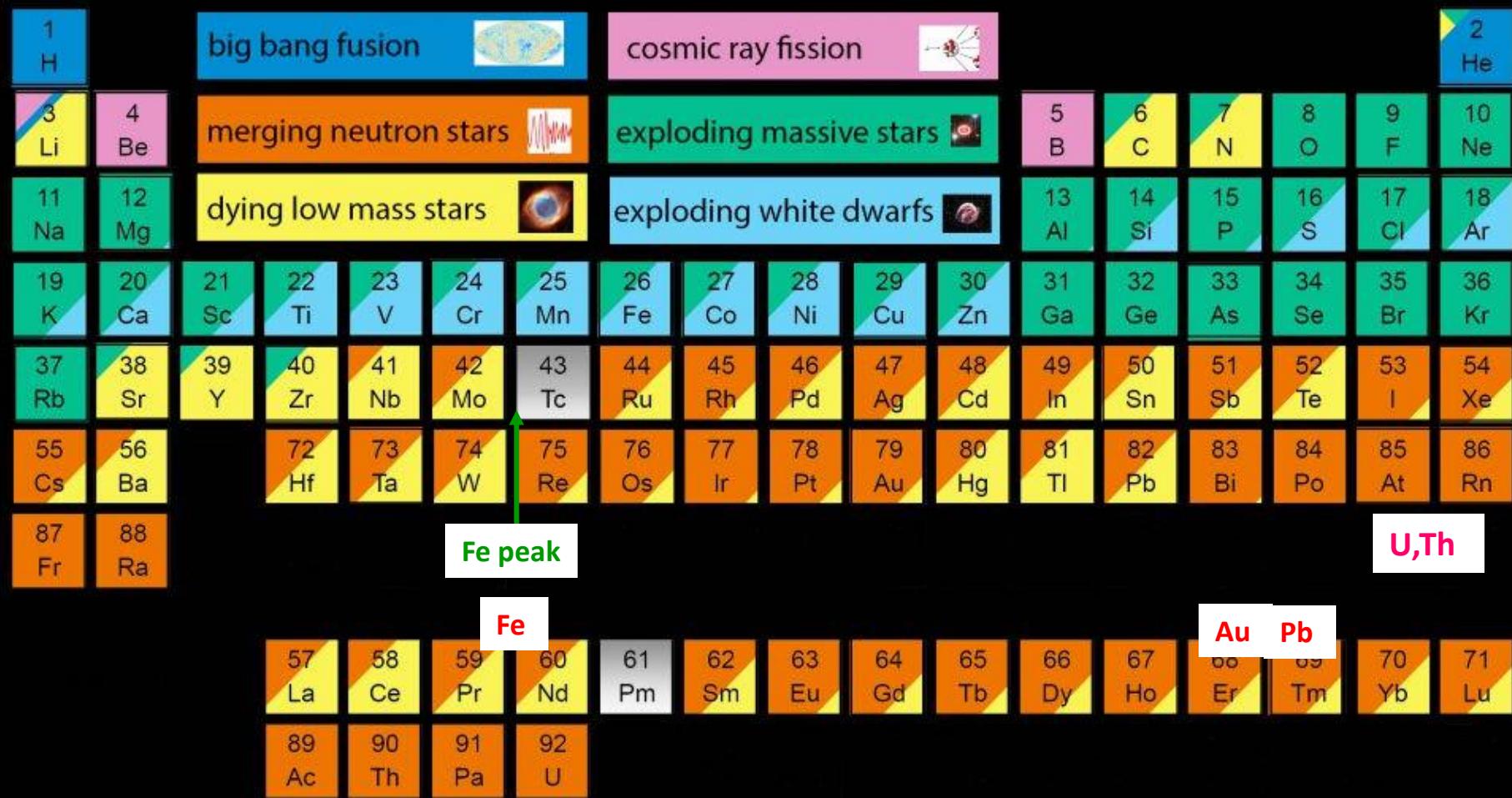
Какъв е произхода на химичните елементите

Periodic Table of the Elements

1	H	Hydrogen 1.008
3	Li	Lithium 6.941
4	Be	Beryllium 9.012
11	Na	Sodium 22.990
12	Mg	Magnesium 24.305
19	K	Potassium 39.098
20	Ca	Calcium 40.078
21	Sc	Scandium 44.956
22	Ti	Titanium 47.867
23	V	Vanadium 50.942
24	Cr	Chromium 51.996
25	Mn	Manganese 54.938
26	Fe	Iron 55.845
27	Co	Cobalt 58.933
28	Ni	Nickel 58.693
29	Cu	Copper 63.546
30	Zn	Zinc 65.38
31	Ga	Gallium 69.723
32	Ge	Germanium 72.631
33	As	Arsenic 74.922
34	Se	Selenium 78.972
35	Br	Bromine 79.904
36	Kr	Krypton 84.798
37	Rb	Rubidium 85.468
38	Sr	Strontium 87.62
39	Y	Yttrium 88.906
40	Zr	Zirconium 91.224
41	Nb	Niobium 92.906
42	Mo	Molybdenum 95.95
43	Tc	Technetium 98.907
44	Ru	Ruthenium 101.07
45	Rh	Rhodium 102.906
46	Pd	Palladium 106.42
47	Ag	Silver 107.868
48	Cd	Cadmium 112.411
49	In	Inium 114.818
50	Sn	Tin 118.711
51	Sb	Antimony 121.760
52	Te	Tellurium 127.6
53	I	Iodine 126.904
54	Xe	Xenon 131.294
55	Cs	Cesium 132.905
56	Ba	Barium 137.328
57-71		
72	Hf	Hafnium 178.49
73	Ta	Tantalum 180.948
74	W	Tungsten 183.84
75	Re	Rhenium 186.207
76	Os	Osmium 190.23
77	Ir	Iridium 192.217
78	Pt	Platinum 195.085
79	Au	Gold 196.967
80	Hg	Mercury 200.592
81	Tl	Thallium 204.447
82	Pb	Lead 207.2
83	Bi	Bismuth 208.980
84	Po	Polonium 209.980
85	At	Astatine 210.000
86	Rn	Radon 222.000
87	Fr	Francium 223.020
88	Ra	Radium 226.025
89-103		
104	Rf	Rutherfordium [261]
105	Db	Dubnium [262]
106	Sg	Seaborgium [266]
107	Bh	Bohrium [264]
108	Hs	Hassium [269]
109	Mt	Mitennium [268]
110	Ds	Darmstadtium [269]
111	Rg	Roentgenium [272]
112	Cn	Copernicum [277]
113	Nh	Nihonium unknown
114	Fl	Flerovium [289]
115	Mc	Moscovium unknown
116	Lv	Livermorium [298]
117	Ts	Tennessee unknown
118	Og	Oganesson unknown
57	La	Lanthanum 138.905
58	Ce	Cerium 140.116
59	Pr	Praseodymium 140.908
60	Nd	Neodymium 144.242
61	Pm	Promethium 144.913
62	Sm	Samarium 150.36
63	Eu	Europium 151.964
64	Gd	Gadolinium 157.25
65	Tb	Terbium 158.925
66	Dy	Dysprosium 162.500
67	Ho	Holmium 164.930
68	Er	Erbium 167.259
69	Tm	Thulium 168.934
70	Yb	Ytterbium 173.055
71	Lu	Lutetium 174.967
89	Ac	Actinium 227.028
90	Th	Thorium 232.038
91	Pa	Protactinium 231.036
92	U	Uranium 238.029
93	Np	Neptunium 237.048
94	Pu	Plutonium 244.064
95	Am	Americium 243.061
96	Cm	Curium 247.070
97	Bk	Berkelium 247.070
98	Cf	Californium 251.080
99	Es	Einsteinium [254]
100	Fm	Fermium 257.095
101	Md	Mendelevium 258.1
102	No	Nobelium 259.101
103	Lr	Lawrencium [262]
Alkali Metal		
Alkaline Earth		
Transition Metal		
Basic Metal		
Semimetal		
Nonmetal		
Halogen		
Noble Gas		
Lanthanide		
Actinide		

Какъв е произхода на химичните елементите

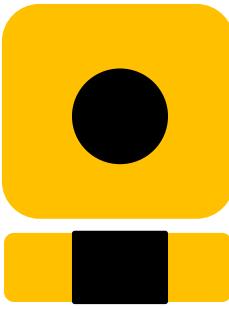
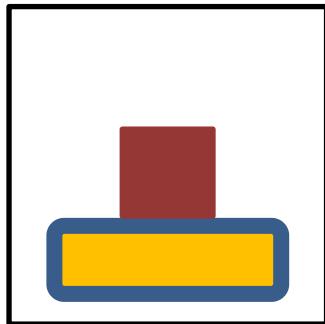
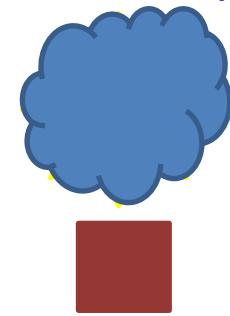
The Origin of the Solar System Elements

По важни събития от историята на ядрената физика

- 1896 – Becquerel – открива радиоактивността;

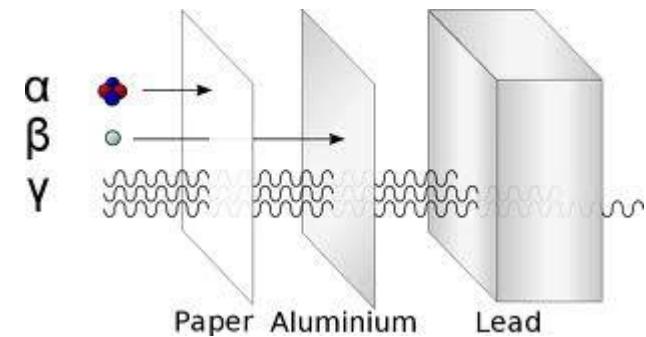
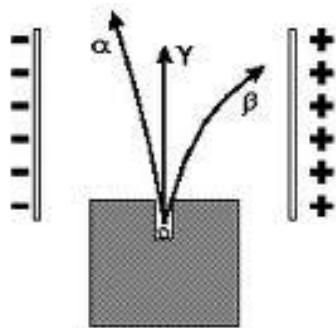
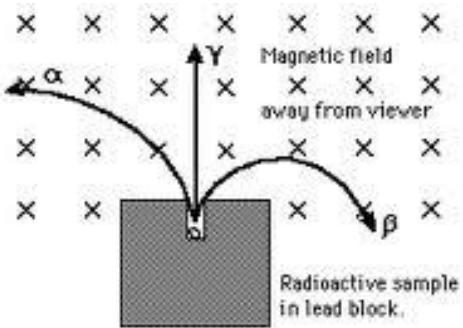
Има ли флуоресциращи материали, които излъчват X – лъчи?

Систематични измервания!

Нов тип лъжение
спонтанна радиация

S.P. Thompson, Lord Kelvin

- 1898 – Marie and Pierre Curie – термина радиоактивност и изолират Ra и Po;

По важни събития от историята на ядрената физика

- 1911 – Rutherford – открива атомното ядро

- 1917 – Rutherford, Madsen протона;

- 1919 – Rutherford – открива ядрените превръщания при ядриeni реакции;

- 1919 – Aston – разработва първия мас спектрометър;

- 1925 – Goudsmit, Uhlenbeck – собствен спин;

- 1928 – Gamov, Gurney, Condon – теория на α - разпада;

- 1930 – Pauli – неутринна хипотеза;

- 1931 – Van de Graaff – първи електростатичен ускорител;

- 1931 – Sloan, Lawrence – първи линеен ускорител;

- 1932 – Lawarence, Livingston – първи циклотрон;

- 1932 – Anderson – открива позитрона;

По важни събития от историята на ядрената физика

- 1932 – Chadwick – открива неутрона;

- 1932 – Cockcroft, Walton – ядрени реакции, чрез използване на ускорител;

- 1934 – I. Curie, F. Joliot – откриват изкуствената радиоактивност;

- 1934 – E. Fermi – теория на β -разпада;
- 1935 – Yukawa – мезонна хипотеза;
- 1935 – Bothe – предлага техниката на съвпадение;
- 1936 – N. Bohr – теория на съставното ядро;

По важни събития от историята на ядрената физика

- 1938/39 – Hahn, Strassmann/ Meitner and Frisch – откриват ядреното делене;
1930 – откриване на неutronа – Chadwick (N.P. 1932)

Какво се случва когато се облъчат ядра с неutronи?

1934 - 6 – захват на неutron + β -разпад – Fermi (N.P. 1938)

Може ли да синтезираме елемент с по-голям атомен номер от 92?

$$X = {}^{238}U$$

1939 – получения елемент е Ba ($Z=56$) – Hahn&Strassmann

По важни събития от историята на ядрената физика

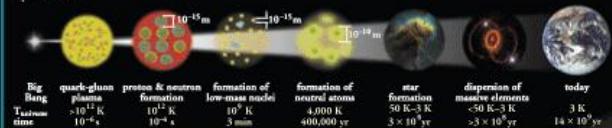
- 1938 – Bethe – ядреното сливане е енергетичния източник на звездите;
- 1939 – Borh, Wheeler – първи модел описващ ядреното делене;
- 1940 – McMillan, Seaborg – получават първия изкуствено създаден елемент;
- 1942 – E. Fermi – първи ядрен реактор;
- 1945 – първа ядрена бомба;
- 1946 – Gamow – Big Bang космология;
- 1946 – Bloch, Purcell – ядрено-магнитен резонанс;
- 1947 – Libby – радиоактивно датиране;
- 1949 – Mayer, Jensen, Haxel, Suess – слоест модел на атомното ядро;
- 1952 – първа термоядрена бомба;
- 1953 – A. Borh, B. Mottelson – колективен модел на атомното ядро;
- 1955 – Nilsson – деформиран слоест модел;

Ядрена физика

Nuclear Science

Expansion of the Universe

After the Big Bang, the universe expanded and cooled. At about 10^{-8} second, the universe consisted of a soup of quarks, gluons, electrons, and neutrinos. When the temperature of the Universe, T_{univ} , cooled to about 10^9 K, this soup condensed into protons, neutrons, and electrons. As time progressed, some of the protons and neutrons formed deuterium, helium, and lithium nuclei. Still later, electrons combined with protons and these low-mass nuclei to form neutral atoms. Due to gravity, clouds of atoms contracted into stars, where hydrogen and helium fused into more massive chemical elements. Exploding stars (supernovae) form the most massive elements and disperse them into space. Our earth was formed from supernova debris.

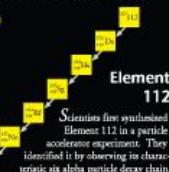

Nuclear Science is the study of the structure, properties, and interactions of the atomic nuclei. Nuclear scientists calculate and measure the masses, shapes, sizes, and decays of nuclei at rest and in collisions. They ask questions, such as: Why do nucleons stay in the nucleus? What combinations of protons and neutrons are found on Earth? What happens when nuclei are compressed or rapidly rotated? What is the origin of the nuclei found on Earth?

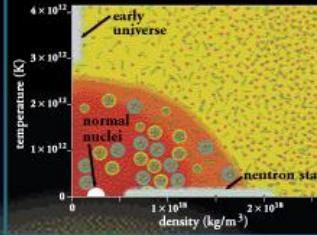
Unstable Nuclei

Unstable nuclei form a narrow white band on the Chart of the Nuclides. Scientists produce unstable nuclides far from this band and study their decays, thereby learning about the extremes of nuclear conditions. In its present form, this chart contains about 2500 different nuclides. Nuclear theory predicts that there are at least 4000 more to be discovered with $Z \leq 112$.

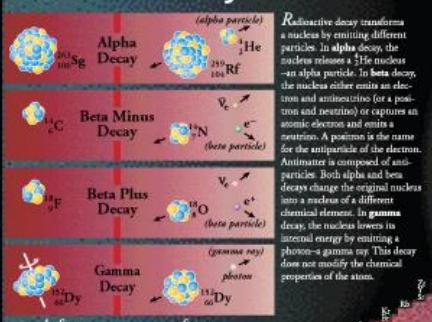

Phases of Nuclear Matter

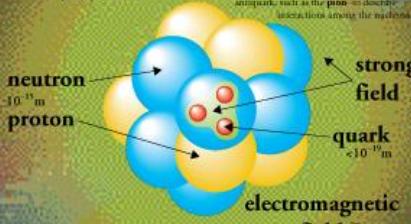
Nuclear matter can exist in several phases. When collisions excite nuclei, individual protons and neutrons may escape from the nucleus. This is called a *meson* or *density*, a gas of nucleons (red background) forms. At even more extreme conditions, individual nucleons may cease to have meaningful identities, merging into the quark-gluon plasma (yellow background). Current data provide hints that physicists have glimpsed the quark-gluon plasma.

Radioactivity

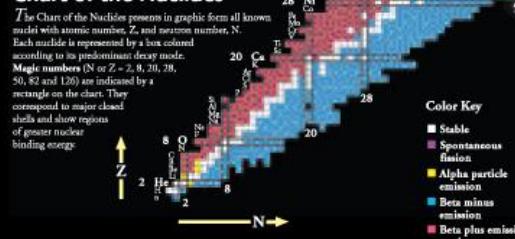

The Nucleus

In addition, electrons carry charge of the nucleus at distances typically up to 30,000 times the nuclear diameter. If the electron cloud were dense enough, the circuit would close a short time.

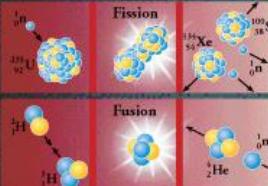
Chart of the Nuclides

www.CPEPweb.org

Nuclear Energy

Nuclear reactions release energy when the total mass of the products is less than the sum of the masses of the initial nuclei. The "lost mass" appears as energy of the products ($E = mc^2$). In fission, a massive nucleus splits into two major fragments that usually eject one or more neutrons. In fusion, low mass nuclei combine to form a more massive nucleus plus one or more ejected particles—neutrons, protons, photons, or alpha particles.

In the early stages of stellar evolution of our sun and other stars, hydrogen fuses to form helium, releasing energy in the form of photons (light) and neutrinos. During the later stages of stellar evolution, more massive nuclei up to and beyond uranium are synthesized by fusion. By measuring the number of neutrinos that come from the Sun, scientists recently have demonstrated that neutrinos must have a mass greater than zero.

Applications

Astrophysical pictures courtesy NASA/JPL-Caltech and AURA/STScI.

Основни величини и задачи в ядрената физика

- Енергия – маса на ядрата, енергия на възбудени ядрени състояния;
- Пространствено разпределение на ядрената материя – ядрени радиуси, моменти и ориентация;
- Вероятности – за разпад (времена живот \leftrightarrow закон за радиоактивното разпадане) или реакции (сечения за реакции);

Права (фундаментална) задача

На базата на експериментално изследване на ядрени лъчения се определят характеристики на ядрени състояния:

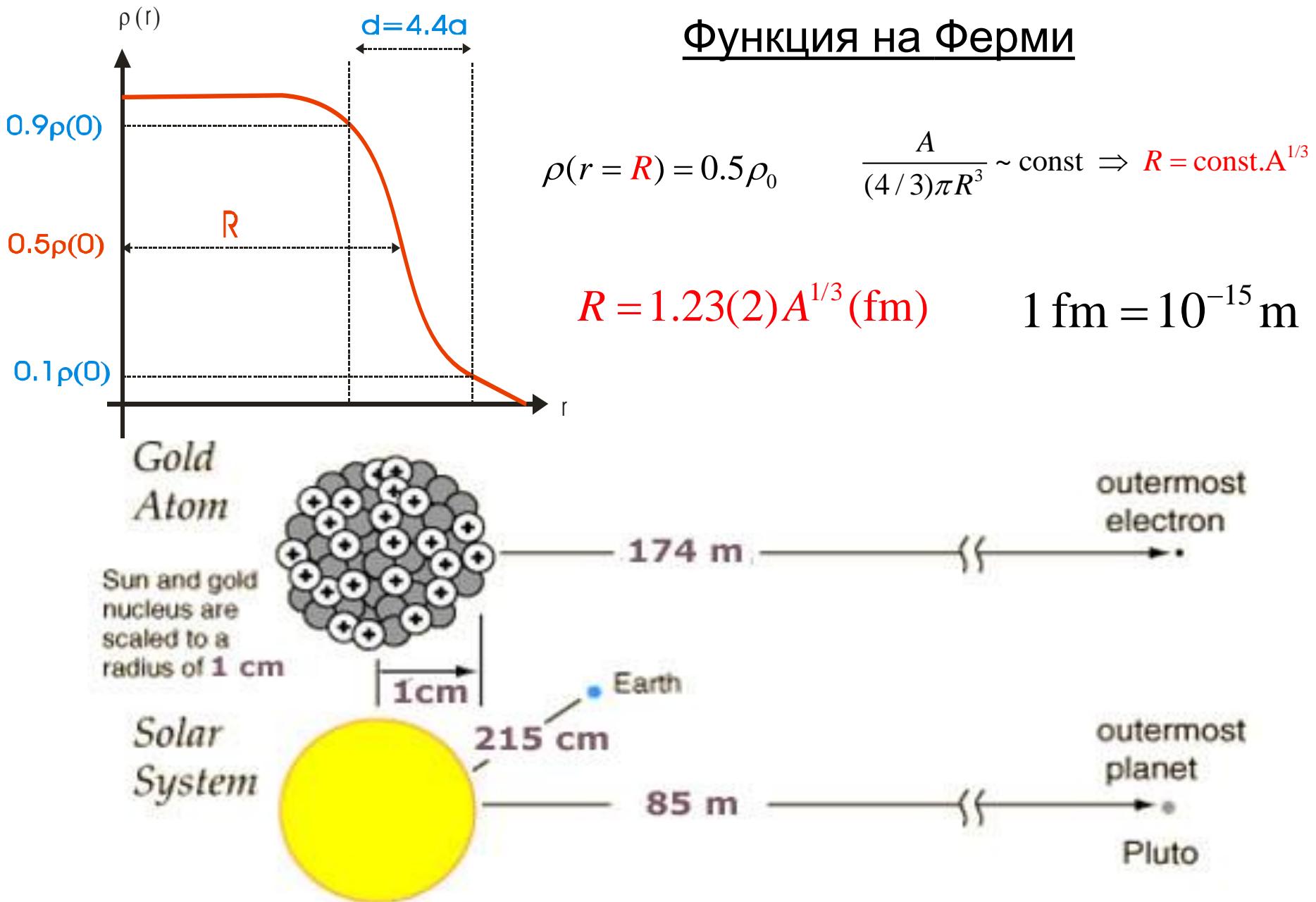
- Ядрени модели – ядрен многочастичен проблем и ядрена структура;
- Параметри за астрофизични и космологични модели;

Обратна (приложна) задача

На базата на известни ядрени характеристики да се използват ядрените лъчения и реакции:

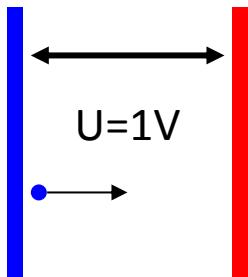
- Радиоекология;
- Ядрена енергетика – реактори и батерии;
- Датиране;
- Нуклеарна медицина – диагностика и терапия;
-

Единици в ядрената физика - разстояния

Единици в ядрената физика - енергия

$$1 \text{ eV} = 1.602 \times 10^{-19} \text{ J}$$

$$E=eU$$

Типичните енергии за γ и β разпади са $\sim 1 \text{ MeV}$, за $\alpha \sim 5\text{-}6 \text{ MeV}$

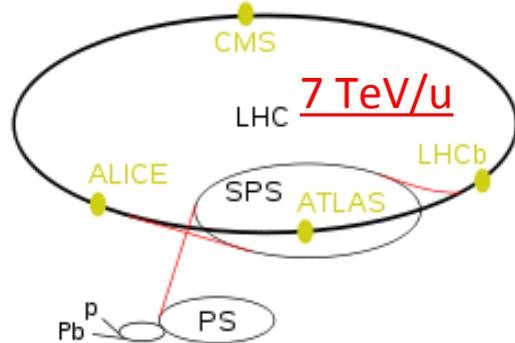
100 W електрическа крушка, за 1 час ще отдели:

$$\begin{aligned} E = P \cdot t &= 100 \text{ W} \cdot 3.6 \times 10^4 \text{ s} = 3.6 \times 10^5 \text{ J} = (3.6 \times 10^5 \text{ J}) / (1.602 \times 10^{-19} \text{ J/eV}) = \\ &= 2.25 \times 10^{24} \text{ eV} = 2.25 \text{ TeV} \end{aligned}$$

- Температурен еквивалент

$$\frac{1 \text{ eV}}{k_B} = \frac{1.60217653(14) \cdot 10^{-19} \text{ J}}{1.3806505(24) \cdot 10^{-23} \text{ J/K}} = 11604.505(20) \text{ K} \propto 10^4 \text{ K}$$

Large Hadron Collider
протони до 7 TeV

$$N_A = 6.022 \times 10^{23} \text{ mol/g}$$

Мравка тежаща 1 g се движи със скорост 5 cm/s

$$\begin{aligned} E &= \frac{m v^2}{2} = \frac{(10^{-3} \text{ kg}) (5 \times 10^{-2} \text{ m/s})^2}{2} = 1.25 \times 10^{-6} \text{ J} \\ &= \frac{1.25 \times 10^{-6} \text{ J}}{1.602 \times 10^{-19} \text{ J/eV}} = 0.78 \times 10^{13} \text{ eV} = 7.8 \text{ TeV} \end{aligned}$$

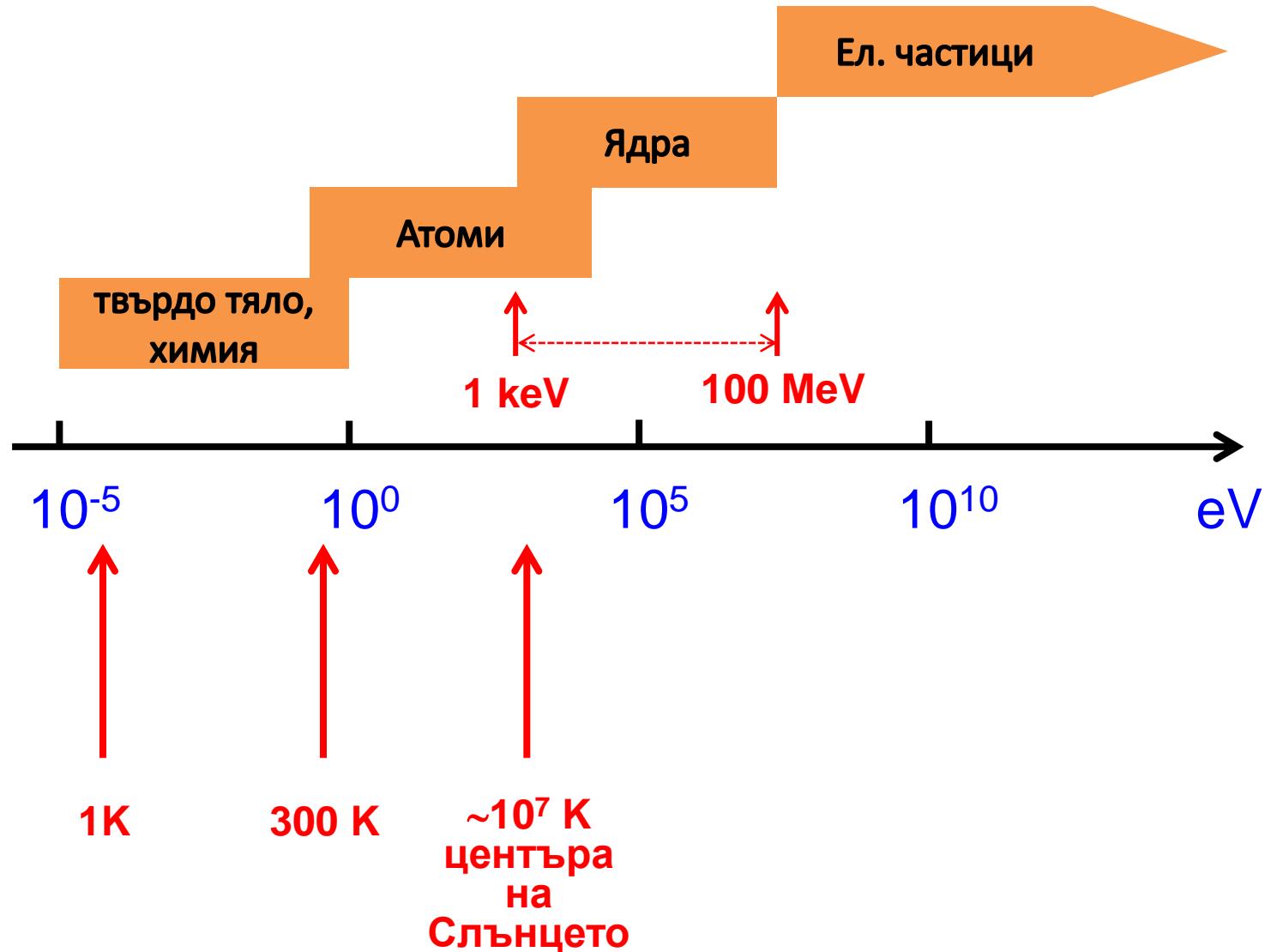
Колко нуклеона има в една мравка (от C)?

$$\#(\text{C}) = \frac{1 \text{ g}}{12} 6.022 \times 10^{23} \text{ mol/g} = 5 \times 10^{22}$$

$$\#(\text{p}) + \#(\text{n}) = (6 + 6) \times \#(\text{C}) = 5 \times 10^{23} \text{ u}$$

$$E/\text{nuk} = 1.6 \times 10^{-9} \text{ eV/u}$$

Физика на микросвета – разделение по енергии

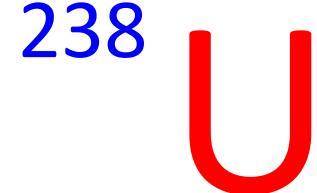
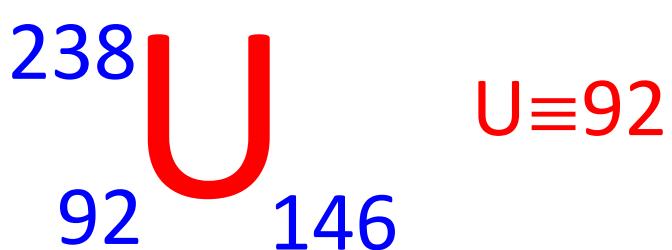
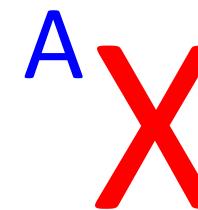
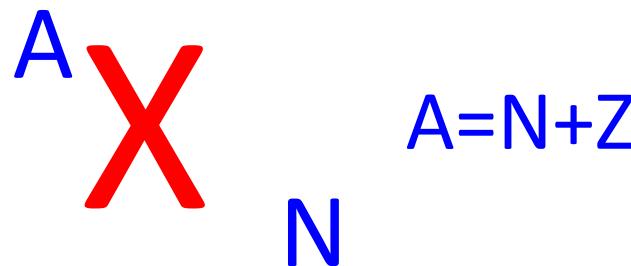
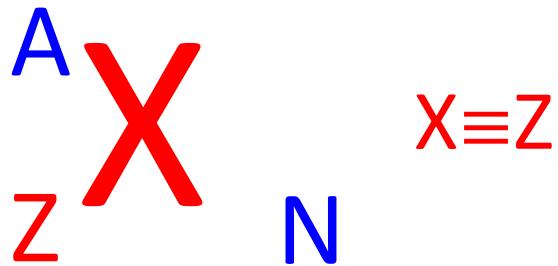

Основни означения

1932 - Chadwick – открива неутрона – електрически неутрална частица с маса

$m_n \approx m_p$ ($m_p = 938.272 \text{ MeV}$, $m_n = 939.566 \text{ MeV}$, $\Delta m = 1.293 \text{ MeV}$)
 $\{\text{протон, неutron}\} \equiv \text{нуклеон}$

ЯДРО $\equiv Z, N, A=N+Z$

Z – константа – изотопи ($^{112}\text{Sn}, ^{114}\text{Sn}, ^{115}\text{Sn}, ^{116}\text{Sn}, ^{118}\text{Sn}, ^{120}\text{Sn}$)
 N – константа – изотони ($^{132}\text{Te}, ^{134}\text{Xe}, ^{136}\text{Ba}, ^{138}\text{Ce}$)

Ядрена маса и енергия на свързване

$$m(N, Z)c^2 = m_{atom}c^2 - Zm_e c^2 + \cancel{\sum_{i=1}^Z B_i^e}$$
$$B_e \approx 10 - 100 \text{ keV}$$
$$m(N, Z) = A^* 1000 \text{ MeV}$$
$$10^{-6}$$

$$B(N, Z) = (Zm_p + Nm_n - (m_{atom} - Zm_e))c^2$$

$$B(N, Z) = (Z(^1H) + Nm_n - m_{atom})c^2$$

По дефиниция: 1 u (amu) = 1/12 M(¹²C) или M(¹²C) = 12 u

$$1 \text{ u} = 1.6605 \cdot 10^{-24} \text{ g}$$
$$c^2 = 931.494 \text{ MeV/u}$$

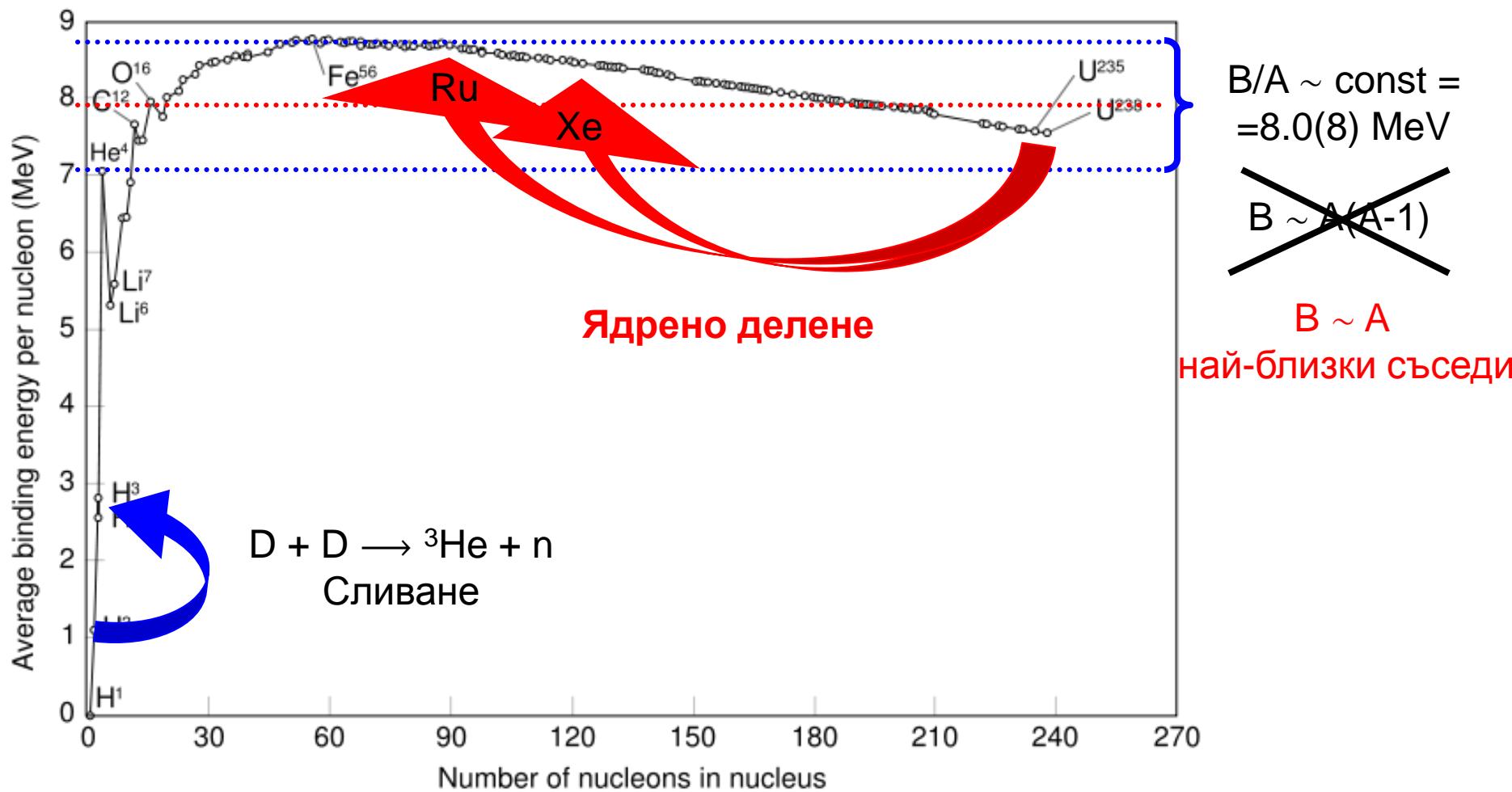
$$m_p = 1.00782503207(10) \text{ u}$$
$$m_n = 1.0086649157(6) \text{ u}$$

Енергия на свързване

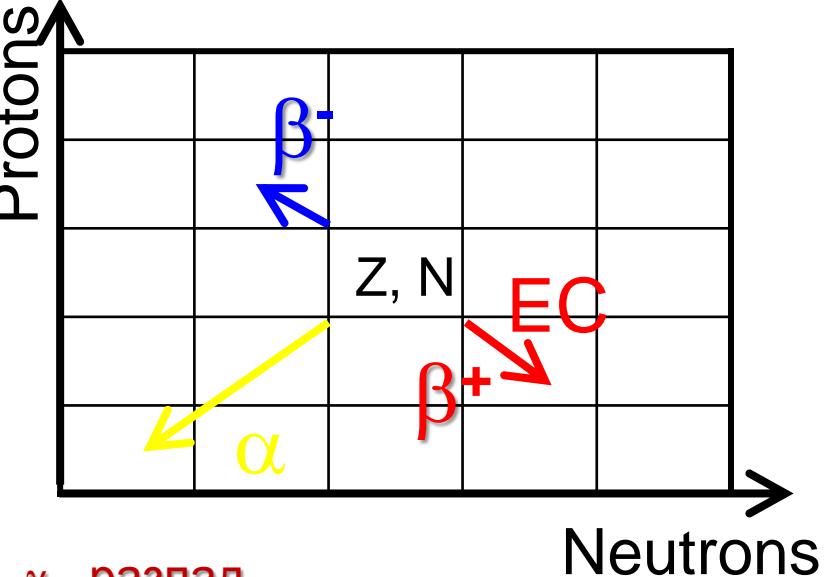
$$m(^A_Z X_N) = [Zm(^1 H) + Nm_n - \frac{1}{c^2} B(N, Z)]$$

$$\Delta = (m(^A_Z X_N) - A)c^2$$

Енергетичния остатък/излишък от образуването на ядрена свързана система

Ядрени разпади

γ - разпад

- $Z, N, A = \text{const}$

Редки разпад

- n или p ;
- ${}^8\text{Be}, {}^{12}\text{C}, {}^{16}\text{O}$

Спонтанно делене

- $A > 230$
- ${}^A\text{X} \rightarrow {}^{A1}\text{Y} + {}^{A2}\text{Z} + \#n$

α-разпад:

- излъчване на ${}^4\text{He}$ ядра
- $Z \rightarrow Z-2$ $N \rightarrow N-2$
- $A \rightarrow A-4$

β^- - разпад:

- излъчване на e^- и $\bar{\nu}$
- $Z \rightarrow Z+1$ $N \rightarrow N-1$
- $A = \text{const}$

β^+ - разпад:

- излъчване на e^+ и ν
- $Z \rightarrow Z-1$ $N \rightarrow N+1$
- $A = \text{const}$

Електронен захват (EC)

- Поглъщане на e^- и излъчване на ν
- $Z \rightarrow Z-1$ $N \rightarrow N+1$
- $A = \text{const}$

Вероятност за разпад за единица време на ядро

$$\lambda = -\frac{dN / dt}{N}$$

$$\tau = \int_0^\infty t \lambda e^{-\lambda t} dt = \frac{1}{\lambda}$$

$$T_{1/2} = \frac{\ln 2}{\lambda}$$

$$\lambda = \frac{2\pi}{\hbar} \rho(E_n) |V_{nl}|^2$$

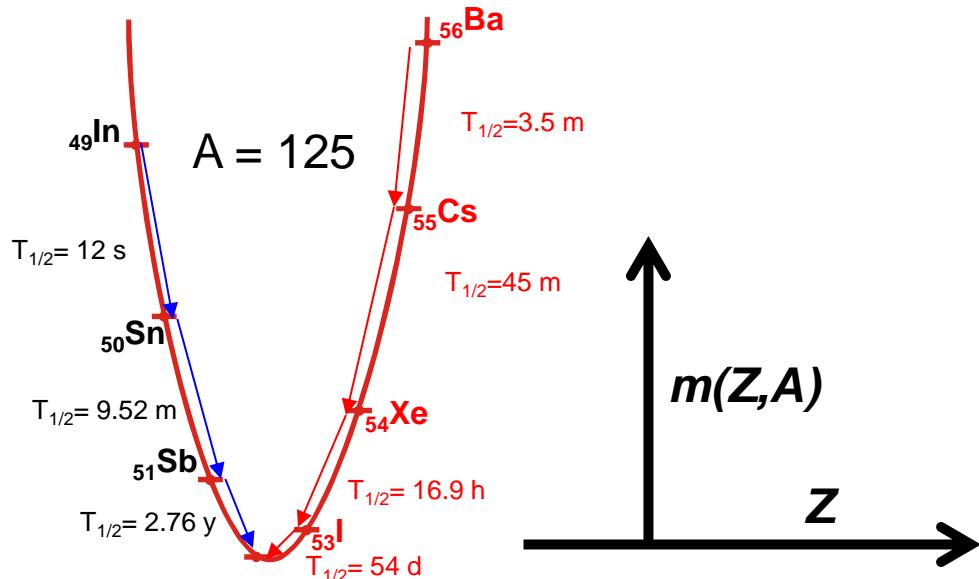
$$V_{fi} = \int \psi_f^* \hat{V} \psi_i d\sigma$$

Линия на стабилност

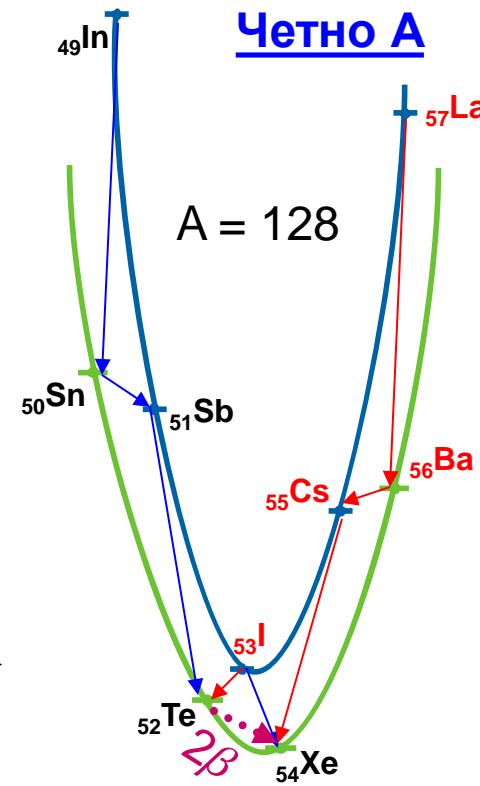
$$m(Z, A) = Zm({}^1H) + Nm_n - B(Z, A) / c^2$$

$$\left(\frac{\partial m(Z, A)}{\partial Z} \right)_{A=const} = 0 \quad \begin{aligned} Z_{min} &\xrightarrow{A < 40} \frac{A}{2} \\ Z_{min} &< \frac{A}{2} \quad \text{for } A > 40 \end{aligned}$$

Нечетно A

Четно A

Естествена радиоактивност

$4n + 1$ (Нептуниева) – $^{237}\text{Np}(2.14 \times 10^6 \text{y}) \rightarrow \dots \rightarrow ^{209}\text{Bi}$

$4n + 2$ (Уранова) – $^{238}\text{U}(4.47 \times 10^9 \text{y}) \rightarrow \dots \rightarrow ^{222}\text{Rn}(3.8\text{d}) \rightarrow \dots \rightarrow ^{206}\text{Pb}$

$4n + 3$ (Актиниева) – $^{235}\text{U}(7.04 \times 10^8 \text{y}) \rightarrow \dots \rightarrow ^{207}\text{Pb}$

Други

^{40}K ($1.28 \times 10^9 \text{y}$)

^{87}Rb ($4.8 \times 10^{10} \text{y}$)

^{113}Cd ($9 \times 10^{15} \text{y}$)

^{115}In ($4.4 \times 10^{14} \text{y}$)

^{138}La ($1.3 \times 10^{11} \text{y}$)

^{176}Lu ($3.6 \times 10^{10} \text{y}$)

^{187}Re ($5 \times 10^{10} \text{y}$)

4n – серия ториева серия

^{228}Th
1.91y

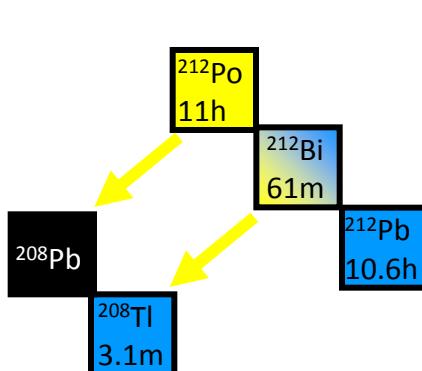
^{228}As
6.13h

^{228}Ra
5.75y

^{232}Th
14Gy

^{224}Ra
3.66d

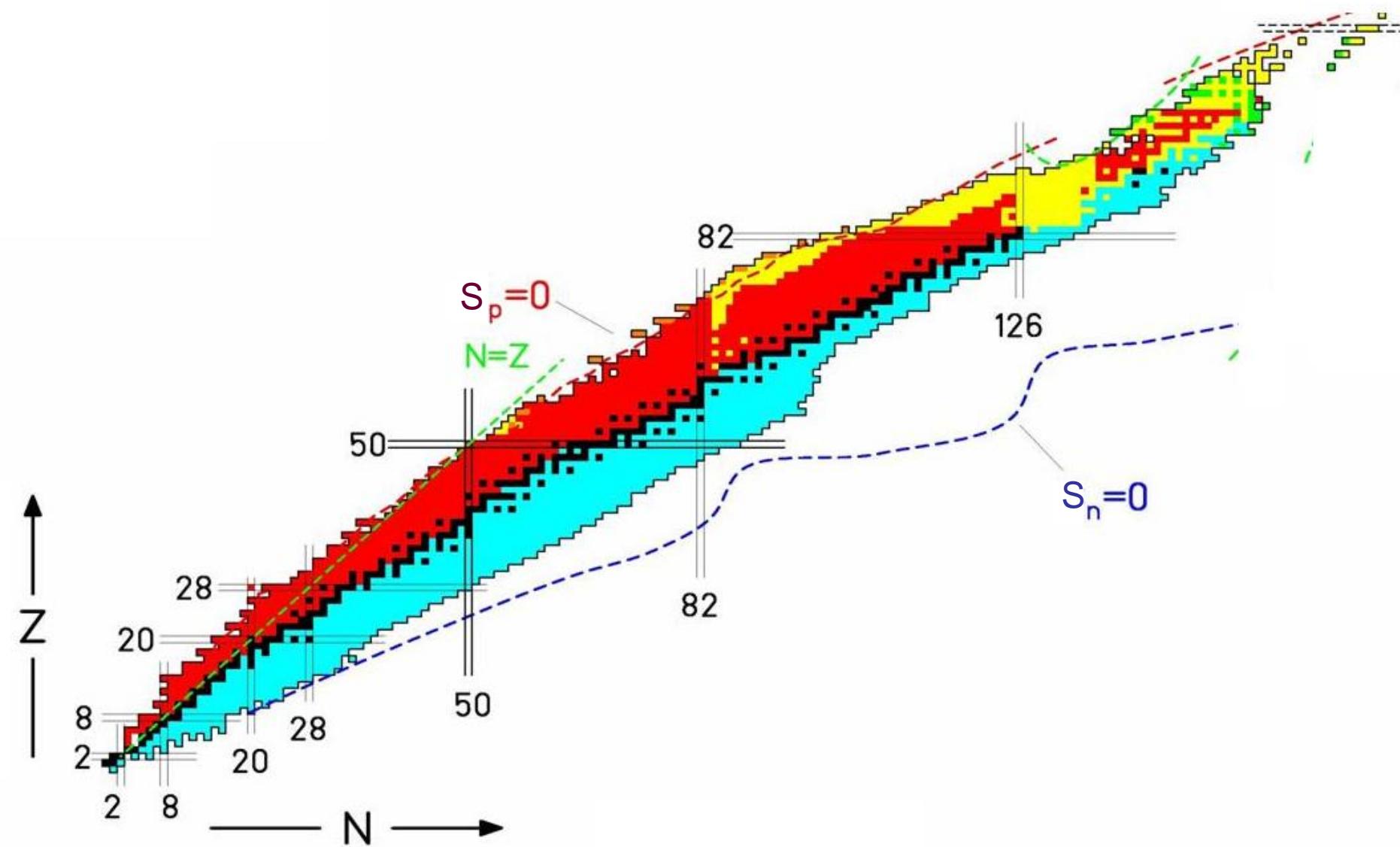
^{220}Rn
55.6s

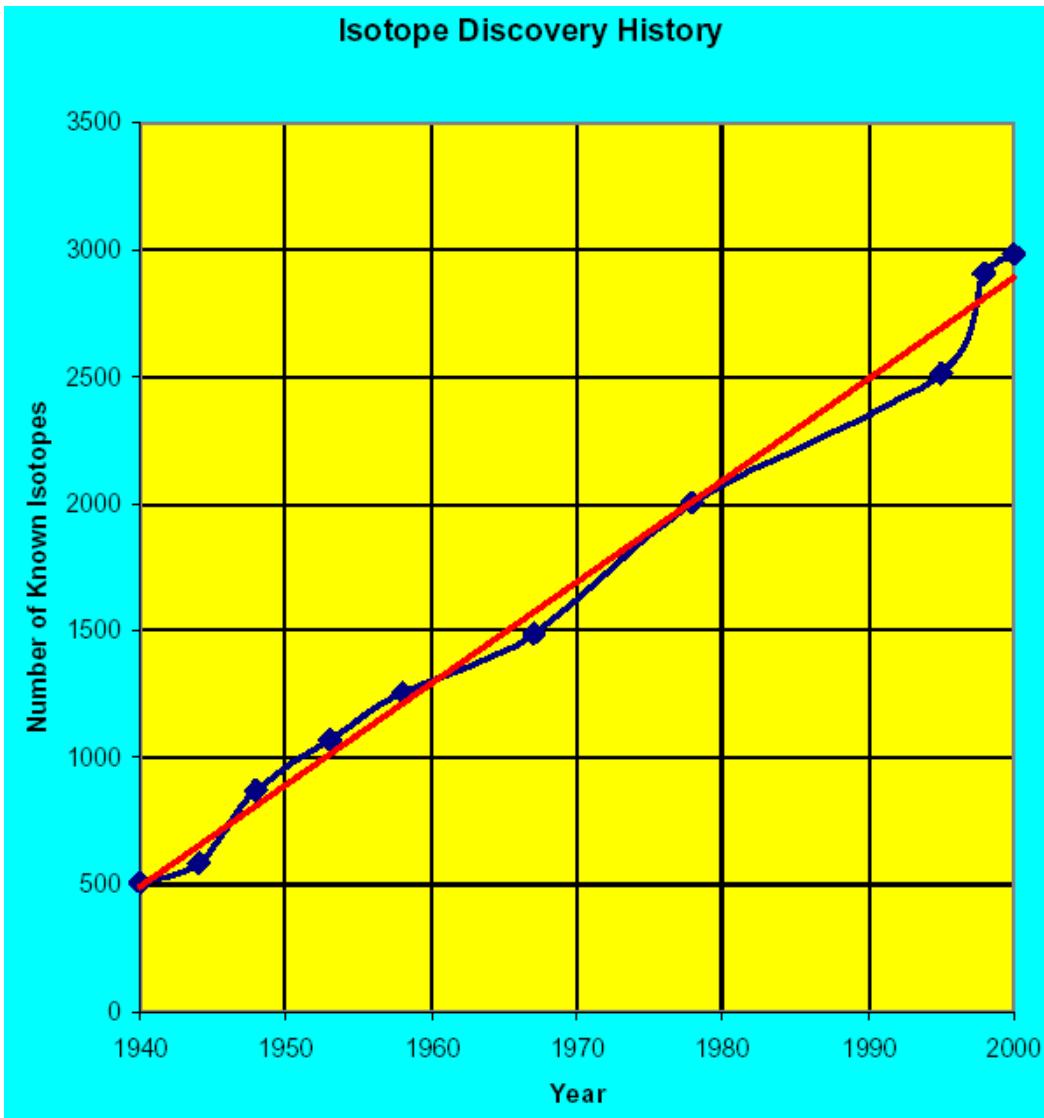
В непрекъснато производство
 $^{14}\text{N} + n \rightarrow ^{14}\text{C}(5730\text{y}) + p$

^{240}Pu
6.5ky

Граници на съществуване ядрената материя

Карта на нуклидите

- До днес са идентифицирани над 3000 нуклида;
- От тях само 284 са стабилни;
- Известни са 118 химични елемента (потвърдени до $Z=116$ Lv – Livermorium $Z=117$ Ts – Tennessine $Z=118$ Og – Oganesson);

Благодаря за вниманието!